

Przesłuchania stron, udział adwokata

Hearings of the parties, attorney participation

ks. prof. dr hab. Ryszard Sztynchmiller

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Katedra Wydziału Prawa Kanonicznego Wydziału Prawa i Administracji

ORCID 0000-0001-6441-3291

e-mail: ryszard.sztynchmiller@uwm.edu.pl

Streszczenie: W procesach małżeńskich wielu kwestii nie da się dobrze naświetlić bez zeznań stron. Dlatego zawsze w tych sprawach strony są przesłuchiwane, a przynajmniej sąd usilnie do tego dąży. W procesach tych może, a czasami powinien, występować adwokat, aby pomagać stronom i sądowi w dochodzeniu do prawdy o danym małżeństwie. Potrzeba udziału adwokata w sprawach o nieważność małżeństwa jest coraz większa. Adwokat, podobnie jak sędzia i obrońca węzła, ma dążyć do ustalenia prawdy o konkretnym małżeństwie. W instrukcji *Dignitas connubii* problem przesłuchań potraktowano bardziej systematycznie niż w Kodeksie prawa kanonicznego z 1983 roku. W tytule VII tej instrukcji zamieszczono nie tylko ogólne normy dotyczące wszystkich rodzajów przesłuchań, lecz także normy zawierające szczegółowe wymagania dotyczące przesłuchania stron. Aby podczas przesłuchań nie przeoczono ważnych kwestii, adwokat powinien uczestniczyć w przygotowaniu szczegółowych pytań dla stron i świadków. Po wejściu w życie norm z motu proprio *Mitis Iudex Dominus Iesus* (2015), wzrosło znaczenie przesłuchań stron oraz obecności adwokatów podczas tych przesłuchań. W nowym prawie większe znaczenie ma prawidłowe przeprowadzenie procesu, w tym przesłuchań, w I instancji. Przedmiotem przesłuchania jest wszystko, co może przyczynić się do wyjaśnienia sprawy. Zadania adwokata związane z przesłuchaniami stron nabierają dużego znaczenia. Na etapie dowodzenia powód (często z pomocą adwokata) winien wykazać, za pomocą przytaczanych środków dowodowych, w tym zeznań stron, wiarygodność swojego roszczenia. Dlatego strony mają poważny obowiązek zeznawania. Zeznaniem strony sędzia może przyznać moc pełnego dowodu, gdy jest ono przyznaniem sądowym spełniającym wymogi prawa.

Słowa kluczowe: strony, powód, pozwany, adwokat, przesłuchanie

Abstract: In matrimonial trials, many issues cannot be brought to light without the testimony of the parties. The process may, and may circumvent it, be administered to rule and help to join the truth about the court in marriage. The need for civilian participation in marriage annulment cases is increasing. The advocate the same like a judge, is to seek

to establish the truth about the best marriage. In the *Dignitas connubii*, we treat the problem of interrogations as being systematically treated than in the 1983 Code of Canon Law. In Title VII of the instruction, not only are the general requirements for ensuring all hearings available, but also the particulars. In order for the issue not to be rewritten during the hearings, the advocate should start preparing new solutions for the parties and witnesses. After the entry into force of the Motu Proprio *Mitis Iudex Dominus Iesus* (2015), there has been an increased interrogation of the parties and the presence of the shareholder in these hearings. In the new law, the proper application of the process is greater, for this purpose they are, in this sense. The subject of the hearing, which may apply to everything that is concerned. The action begins with interrogations that take on strong signs. At the stage of creating the command. Therefore, they are to have a serious testimony. On the part of the judge, the judge may grant speech votes on evidence, a court award admitting the law.

Keywords: parts, advocate, interrogation

Treść: Wstęp. 1. Znaczenie dowodów z zeznań stron. 2. Potrzeba udziału adwokata w sprawach o nieważność małżeństwa. 3. Zadania adwokata związane z przesłuchaniami stron. Wnioski.

Wstęp

Bezpośrednio po Soborze Watykańskim II, gdy w wielu miejscach przeciwstawiano charyzmatyczny czy duchowy wymiar Kościoła, zarzucając jego wymiar organizacyjny i prawny, w kręgach tych zmniejszyło się zainteresowanie prawem kanonicznym, prawem procesowym i pracą adwokatów kościelnych. Jednak w ostatnich dziesięcioleciach, także w Polsce, docenianie prawa kanonicznego wzrosło, a funkcja adwokata w procesie kanonicznym przeżywa swój renesans. Po latach złych doświadczeń z adwokatami, zwłaszcza przed wiekami, Kościół znowu okazał im większe zaufanie¹. W związku z coraz większą świadomością praw człowieka, także w Kościele, wierni coraz częściej chcą z tych praw korzystać. A Kościół nie tylko im na to pozwala, lecz także zachęca do tego. Wyrazem tego są normy zawarte w KPK/83 (kan. 221 § 1-2), w instrukcji procesowej, wydanej przez Stolicę Apostolską w styczniu 2005 roku (*Dignitas connubii*,

¹ Por. kan. 1559, 1678 KPK/83; R. SZTYMILER, *Przesłuchania i rekwizycje sądowe*, Kieleckie Studia Teologiczne 8 (2009), s. 177-180.

zwł. art. 101-106), oraz w motu proprio papieża Franciszka *Mitis Iudex* z 2015 roku², które to dokumenty zostaną wykorzystane w dalszej części artykułu. Znaczenie w tej kwestii mają także wieloletnie działania Sygnatury Apostolskiej, przypominającej o obowiązku zapewnienia adwokatów w każdym Kościele partykularnym.

Jak wiadomo, najczęściej prowadzonymi procesami w sądach kościelnych są procesy o nieważność małżeństwa. W sprawach małżeńskich wielu spraw nie da się dobrze naświetlić bez zeznań stron. Dlatego zawsze w tych sprawach strony są przesłuchiwane, a przynajmniej sąd usilnie do tego dąży³. Ich zeznania wymagają jednak szczególnie wnikliwej oceny. W procesach tych może, a czasami powinien, występować adwokat, aby pomagać stronom i sądowi w dochodzeniu do prawdy o danym małżeństwie⁴.

Jednymi z najczęściej wykorzystywanych w procesach kanonicznych środków dowodowych są oświadczenia i zeznania stron⁵. W kan.

² Por. TENŻE, *Posługa adwokata po Mitis Iudex*, w: J. KRAJCZYŃSKI (red.), *Proces małżeński według motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus*, Płock 2015, s. 127-142; TENŻE, *Franciszkowa reforma procesu małżeńskiego*, w: J. JEŻEWSKI, A. PAWLAK (red.), *Człowiek – Prawo – Państwo. Księga Jubileuszowa dedykowana Stanisławowi Leszkowi Stadniczeńko*, Warszawa 2017, s. 985-1000.

³ Por. K. LÜDICKE, *Münsterischer Kommentar zum CIC*, Essen 1985-2004, 7-26 Erg. Lfg.: III 1988 – V 1996, Prozeßrecht ad 1539/2; uważa on przesłuchanie stron w tych sprawach za obligatoryjne. Nie wynika to jednak z kan. 1530 KPK/83.

⁴ Świadczą o tym normy zawarte w kan. 1559, 1678 KPK/83; por. R. SZTYCHMILER, *Adwokat w procesie o nieważność małżeństwa*, w: T. ROZKRUT (red.), *Proces małżeński w świetle Dignitas connubii – pierwsze doświadczenia. Materiały z ogólnopolskiego spotkania pracowników sądownictwa kościelnego w Gródku nad Dunajcem w dniach 11-12 czerwca 2007 roku. III Ogólnopolskie Forum Sądowe*, Tarnów 2008, s.115-125; TENŻE, *Podmioty obowiązku ustalenia prawdy w procesie o nieważność małżeństwa*, w: R. SZTYCHMILER, J. KRZYWKOWSKA (red.), *Współpraca sądów ze stronami i adwokatami*, Olsztyn 2011, s. 81-96; TENŻE, *Udział adwokata w procesie o nieważność małżeństwa po reformie procesu z 2015 roku*, w: R. SZTYCHMILER, J. KRZYWKOWSKA (red.), *Procedury w sprawach małżeńskich i rodzinnych. Teoria i praktyka*, Olsztyn 2016, s. 35-50; J. KRZYWKOWSKA, R. SZTYCHMILER, *Adwokat w sprawach o nieważność małżeństwa. Rozwiązania ustawodawcze i ich stosowanie w sądach kościelnych (1983-2018)*, Olsztyn 2018, s. 42-175.

⁵ Por. R. SZTYCHMILER, *Kanoniczny proces o nieważność małżeństwa*, *Ateneum Kapłańskie* t. 148, z. 1 (587) (2007), s. 47-49.

1527 § 1 Kodeksu prawa kanonicznego z 1983 roku, prawodawca postanowił, iż w procesie kanonicznym „mogą być przytoczone dowody jakiegokolwiek rodzaju, które wydają się pożyteczne do poznania sprawy i są godziwe”⁶. W instrukcji *Dignitas connubii* problem przesłuchań potraktowano bardziej systematycznie niż w obecnie obowiązującym Kodeksie. W tytule VII tej instrukcji, w rozdziale I zamieszczono ogólne normy dotyczące wszystkich rodzajów przesłuchań (art. 162-176, zwł. art. 164, 165 § 1), a w rozdziale II (art. 177-216) wśród norm dotyczących poszczególnych środków dowodowych, zamieszczono normy zawierające szczegółowe wymagania dotyczące przesłuchania stron (art. 177-180). Normy te zostaną wykorzystane w tym opracowaniu.

Papież Franciszek w Liście Apostolskim motu proprio *Mitis Iudex Dominus Iesus*, z 15 sierpnia 2015 roku, reformującym kanony Kodeksu prawa kanonicznego dotyczące spraw o orzeczenie nieważności małżeństwa, w kan. 1677 § 1-2 KPK/83 powtórzył normę zawartą poprzednio w kan. 1678 KPK/83, że obrońcy stron mogą być obecni podczas przesłuchania stron, świadków i biegłych, z zachowaniem przepisu kan. 1559 KPK/83. Niby nic się nie zmieniło. Ale ze względu na istotną zmianę poprzedniego kan. 1682 § 1, który w KPK/83 obowiązującym od 2015 roku otrzymał nową treść: „Wyrok orzekający za pierwszym razem nieważność małżeństwa, po upływie terminów ustalonych w kan. 1630-1633, podlega wykonaniu” (kan. 1679 KPK/83), znaczenie obecności obrońców podczas przesłuchań ogromnie wzrosło. W nowym prawie większe znaczenie ma prawidłowe przeprowadzenie procesu w I instancji.

⁶ W tłumaczeniu niemieckim niezbyt szczęśliwie przetłumaczono słowo *licite* (godziwe) jako „erlaubt sind” (są dozwolone); por. K. LÜDICKE, Prozeßrecht, (c. 14001752), ad 1527/1. Nie chodzi tu bowiem o dozwolenie w sensie prawnym (pojawiłby się problem, kto miałby zezwalać), lecz o godziwość w sensie moralnym. Na temat dowodów niegodziwych zob. A. BRZEMIA-BONAREK, *Dopuszczalność dowodów zdobytych w sposób niegodziwy w kanonicznym procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa*, Katowice 2007.

1. Znaczenie dowodów z zeznań stron

Do uwiarygodnienia przedkładanego sądowi żądania, strona powodowa powinna podać fakty świadczące o tym, iż jej żądanie jest uzasadnione, że ma podstawę faktyczną⁷. W Kodeksie prawa kanonicznego prawodawca kościelny potwierdził aktualność rzymskiej zasady, wg której obowiązek dowodzenia spoczywa na tym kto coś twierdzi⁸. W tej sytuacji na stronie powodowej spoczywa obowiązek udowodnienia zasadności swoich twierdzeń. Na etapie dowodzenia powód winien wykazać, za pomocą przytaczanych środków dowodowych, wiarygodność swojego roszczenia.

Strona może, ale nie musi podawać szczegółowego uzasadnienia prawnego. Jeśli strona występuje bez adwokata wystarczy, iż napisze, iż wie o prawnej możliwości stwierdzenia nieważności małżeństwa, zawieranego z określonym defektem. Jej przekonanie może być słuszne lub nie. Jeśli natomiast strona występuje za pośrednictwem adwokata, lub z jego pomocą, podanie podstawy prawnej powinno być bardziej szczegółowe, łącznie z powołaniem się na odpowiedni przepis prawny. Zastosowanie odpowiedniego przepisu winno mieć podstawę w przytoczonych faktach. Fakty te mogą uzasadniać w pełni lub przynajmniej częściowo powołanie się na przepis prawny.

Zatem pomoc udzielana przez adwokata jest nie tylko pomocą dla zainteresowanej strony, lecz także sądowi⁹. Ten otrzymuje bowiem żądanie strony z pewnym lub bardzo uprawdopodobnionym uzasadnieniem. Może zakładać, że skoro adwokat poznał sprawę, to przedstawił zasadnicze lub wszystkie okoliczności świadczące o słuszności żądania. Nie musi więc już żądać od powoda dodatkowej wypowiedzi,

⁷ Por. R. SZTYCHMILER, *Prawa stron procesowych w kanonicznym procesie o nieważność małżeństwa*, w: E. SZCZOT, S. BIAŁEK (red.), *Zagadnienia kościelnego prawa majątkowego i procesowego*, Lublin 2008, s. 114-115.

⁸ Por. kan. 1526 § 1 KPK/83.

⁹ Por. R. SZTYCHMILER, *Podmioty obowiązku ustalenia prawdy...*, s. 81-96; TENŻE, *Znaczenie udziału adwokata w kanonicznych procesach małżeńskich*, w: R. SZTYCHMILER, J. KRZYKOWSKA (red.), *Problemy z sądową ochroną praw człowieka*, t. 1, Olsztyn 2012, s. 57-69.

jakie są jego żądania czy oczekiwania. Zawsze może jednak skierować do strony takie żądanie. Strona zaś może odpowiedzieć ustnie, w siedzibie sądu lub wysyłając do sądu pisemne oświadczenie. Gdyby sędzia chciał uzyskać osobiste czy zaprzysiężone oświadczenie strony, będzie mógł je uzyskać podczas przesłuchania stron.

We wszystkich procesach sędzia może przesłuchiwać strony (kan. 1530 KPK/83). W sprawach zaś małżeńskich, w których przedmiot sprawy jest często bardzo intymny, nieznanymi szerszemu ogółowi, obie strony powinny być przesłuchane zawsze, chyba że istnieje absolutna lub bardzo poważna niemożliwość¹⁰. Wydaje się, że aby zrezygnować z dalszych prób przesłuchania drugiej strony, sąd powinien mieć przynajmniej dwa dowody wysłania do niej wezwań.

Ze względu na znaczenie zeznań stron i trudność właściwej ich oceny, zwłaszcza gdy w grę wchodzi różne języki, sędzia powinien starać się o to, aby przesłuchania dokonywane były w języku osoby przesłuchiwanej, przez jak najbardziej wykwalifikowane osoby, a także po dokładnym zweryfikowaniu tożsamości osoby zeznającej.

Zgodnie z art. 161 § 1 *Dignitas connubii*, jeśli strona odmawia stawienia się przed sędzią, można ją przesłuchiwać przez osobę wyznaczoną przez sędziego albo żądać jej oświadczenia wobec notariusza publicznego, albo w jakikolwiek inny sposób zgodny z przepisami prawa (zob. kan. 1528 KPK/83).

Pomimo tego, iż prawodawca już na samym początku wymienia przesłuchanie stron jako środek dowodowy, można go określić mianem posiłkowego¹¹. Jego wartość jest uzależniona od wielu czynników, w tym od wiarygodności stron, spójności ich zeznań, zgodności zeznań stron i świadków¹².

Sądowe zeznania stron wymagają więc szczególnie wnikliwej oceny. Samemu zeznaniu strony sędzia nie powinien przyznawać

¹⁰ Por. kan. 1678-1679 KPK/83.

¹¹ Por. T. PAWLUK, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II. Doczesne dobra Kościoła. Sankcje w Kościele. Procesy*, t. IV, Olsztyn 1990, s. 249.

¹² Por. F. D'OSTILIO, *Prontuario del Codice di Diritto Canonico. Tavole sinottiche*, Città del Vaticano 1995, s. 573.

mocy pełnego dowodu, nawet jeśli spełnia ono większość wymagań określonych w kan. 1536 § 2 KPK/83, gdyż zgodnie z normą zawartą w wymienionym kanonie, takie znaczenie można przyznać tylko przyznaniu sądowemu lub oświadczeniu złożonemu w tzw. czasie niepodejrzany¹³.

2. Potrzeba udziału adwokata w sprawach o nieważność małżeństwa

Jeden z wybitnych kanonistów I połowy XX wieku stwierdził, że „w toku postępowania adwokat ma stronom towarzyszyć, zwłaszcza gdy mają być przesłuchane”¹⁴. W II połowie XX wieku i na początku wieku XXI wieku toczyła się i toczy ożywiona dyskusja na temat udziału adwokatów w procesach kościelnych, w tym w sprawach małżeńskich.

W obronie adwokatów kościelnych, niesłusznie posądzanych o nieuczciwość, pod koniec XX wieku wystąpił prof. Jerzy Grzywacz. Przytoczył on słowa Piusa XII z przemówienia do audytorów Roty Rzymskiej z 1944 roku, w którym papież opisuje niektóre czynności adwokata. Napisał on, że papież „wcale nie osądza tych czynności jako nadużycie, jako pouczanie, lecz po prostu stwierdza fakty. Opisuje zakres pracy adwokata, doradcy, obrońcy, który – gdyby tego nie robił – dopiero wtedy sprzeniewierzałby się swym obowiązkom. Jesteśmy zbyt podejrzliwi w stosunku do osób występujących w procesie”¹⁵.

¹³ Por. S. MARGELIST, *Die Beweiskraft der Parteiaussagen im Ehenichtigkeitsverfahren*, Roma (Tesi Gregoriana 14) 1997, s. 188-189; G.P. WEISHAUPT, *Die Parteiaussagen im Spiegel der moralischen Gewißheit*, w: R. PUZA, A. WEISS (red.), *Iustitia in caritate. Festschrift für Rößler*, Frankfurt am Main 1997, s. 415; przytacza on dekret św. Oficjum z 1947 r. o wystarczalności oświadczenia nawet tylko jednej strony, zawierającego poważne argumenty za nieważnością małżeństwa.

¹⁴ Por. I. GRABOWSKI, *Adwokatura w ustawodawstwie kościelnym*, Ateneum Kapałskie, t. 35 (1935), s. 253.

¹⁵ J. GRZYWACZ, *Adwokaci, pełnomocnicy procesowi, instytucja stałych obrońców (kan. 1490)*. Referat wygłoszony w czasie Międzynarodowego Sympozjum dla prawników Trybunałów Kościelnych w Europie Środkowowschodniej w Lublinie 19-21 września 1991 roku, mps, s. 12.

Papież podkreślał, że adwokat, podobnie jak sędzia i obrońca węzła małżeńskiego, ma dążyć do prawdy o konkretnym małżeństwie¹⁶.

Kardynał Zenon Grocholewski, wieloletni sekretarz i prefekt Najwyższego Trybunału Sygnatury Apostolskiej i bliski doradca Ojca św. Jana Pawła II, wskazywał na wielkie „znaczenie roli adwokata dla właściwego przeprowadzenia procesu. Strona bowiem często nie zna problemów prawnych związanych ze sprawą, ani też zasad dowodzenia. Adwokat nie tylko będzie wiedział jakie dowody przedstawić, ale też np. gdy chodzi o świadków, zaproponuje odpowiednie kwestie mające być przedmiotem przesłuchania”¹⁷. Niewątpliwie odnosi się to także do przesłuchania stron.

Adwokat wie, co z historii małżeństwa, opowiedzianej przez stronę, ma ważne znaczenie dla procesu, a więc o co strony winny być zapytane, aby mogły wypowiedzieć się w tych ważnych kwestiach. Aby podczas przesłuchań nie przeoczono tych kwestii, adwokat powinien mieć możliwość zapoznania się z pytaniami przygotowanymi przez sędziego lub obrońcę węzła małżeńskiego, aby w razie potrzeby dodać swoje pytania, umożliwiające stronom wypowiedzenie się w konkretnych i ważnych kwestiach. Dość często pytania przygotowywane w sądach, tak przez sędziów jak i przez obrońców węzła małżeńskiego, są dość podobne, takie same lub podobne w wielu sprawach, nie uwzględniające sytuacji szczególnych z historii danego

¹⁶ Por. R. SOBAŃSKI, *Udział adwokata w procesie o nieważność małżeństwa*, *Ius Matrimoniale* 2 (8) (1997), s. 131-132.

¹⁷ Z. GROCHOLEWSKI, *Struktura etapu dowodowego procesu*, w: A. DĘBIŃSKI, E. SZCZOT, *Plenitudo legis dilectio. Księga pamiątkowa dedykowana prof. dr. hab. Bronisławowi W. Zubertowi OFM z okazji 65. rocznicy urodzin*, Lublin 2000, s. 362; por. R. SZTYCHMILER, *Potrzeba udziału adwokata w procesie o nieważność małżeństwa*, *Biuletyn Stowarzyszenia Kanonistów Polskich* 4 (1994) nr 1, s. 28-38; TENŻE, *Prawa stron w procesie kanonicznym*, w: R. SZTYCHMILER (red.), *Nauki prawne wobec przemian*, Olsztyn 2000, s. 85-95; T. ROZKRUT, *Adwokat i pełnomocnik procesowy w procesie kościelnym*, *Polonia Sacra* 4 (2000) nr 7, s. 275-280; A.G. MIZIŃSKI, *Adwokat gwarantem prawa do obrony w procesie kanonicznym*, w: T. ROZKRUT (red.), *Urzędy sądowe – władza i służba. Materiały z ogólnopolskiego spotkania pracowników sądownictwa kościelnego w Gródku nad Dunajcem w dniach 11-12 października 2004 roku*, Tarnów 2005, s. 35-64.

małżeństwa. Czasem wynikać to może ze zbyt małej obsady kadrowej sądów kościelnych i wynikającej stąd niemożliwości wnikania w historię małżeństwa, zawartą zwłaszcza w skardze powodowej i w odpowiedzi na nią. Brak ten może doskonale naprawić adwokat poprzez dołączenie pytań dopasowanych do wzmiankowanych w aktach i relacjonowanych w rozmowach z nim faktów, które mają istotne znaczenie dla dotarcia do prawdziwego obrazu zawieranego małżeństwa, a w konsekwencji do sprawiedliwego rozstrzygnięcia. Sędziowie nie powinni być o to zazdrośni, gdyż wspólnym interesem ich, obrońców wężła oraz adwokatów, jako osób znających prawo i uczciwych, a więc także interesem Kościoła, jest dotarcie do prawdy i wydanie sprawiedliwego wyroku. Dlatego należy popierać udział adwokatów w sprawach o nieważność małżeństwa, także podczas przesłuchań. Należy stwarzać im odpowiednie warunki pracy, nie tylko na płaszczyźnie finansowej, lecz także mentalnej pracowników sądowych¹⁸.

W ostatnich dziesięcioleciach Kościół okazał adwokatom kościelnym większe zaufanie. Wyraziło się to w normach kodeksowych (np. kan. 1559, 1678 KPK/83), a jeszcze bardziej w instrukcji procesowej *Dignitas connubii*, (zwł. art. 101-105). Odpowiedzią na takie podejście, a także wynikiem upomnień w tym względzie ze strony Stolicy Apostolskiej, jest powrót adwokatów do występowania w sprawach prowadzonych przez sądy kościelne w Polsce¹⁹.

¹⁸ Tak też wypowiada się jeden ze znanych oficjałów i znawca prawa kanonicznego: R. SOBAŃSKI, *Udział adwokata...*, s. 139-143. Twierdzi on, że udział adwokatów służy stronom i sądowi, zaś adwokaci prywatni (nie urzędowi, na podstawie kan. 1490 KPK/83) winni być przez strony wynagradzani na zasadach rynkowych.

¹⁹ W 2007 roku, z inicjatywy ks. prof. dra hab. Ryszarda Sztymilera, powołany został Korpus Adwokatów Kościelnych w Polsce (KAK), do którego akces zgłosiła część adwokatów zatwierdzonych przez swoich biskupów. W 2019 r. Korpus ten przekształcił się w Krajową Izbę Adwokatów Kościelnych (KIAK). Jej prezesem został ks. prof. dr hab. Ryszard Sztymiler (zob. <https://adwokacikoscielni.org/>). KIAK współpracuje z Radą Prawną Konferencji Episkopatu Polski. Jednak niektórzy zatwierdzeni adwokaci nie garną się do Korpusu, wyrażając obawę o zbytne uzależnienie od ogólnopolskich struktur kościelnych. Osoby podające się za adwokatów kościelnych, a nie mające zatwierdzenia żadnego biskupa, nie są legalnymi

Zdaniem jednego z polskich kanonistów, specjalistów prawa procesowego, współpraca sędziego z adwokatem, który więcej czasu poświęca stronie, może być ułatwieniem dla pracy sędziego. Wiadomości jakie posiada strona o pewnych zdarzeniach z życia, mogą zaważyć na wyroku. Ale jeśli sędzia działa na ślepo, bez pytań na jakie okoliczności strona lub świadek ma składać zeznania, bez pytań dopasowanych do danej sprawy, pyta często o rzeczy zupełnie bezużyteczne dla procesu. Gdyby adwokat sporządził wykaz okoliczności, na które strona lub świadek ma być pytany, jakie od strony zna, można byłoby przeprowadzać dowodzenie o wiele bardziej ekonomicznie, oszczędzając czas i pracę. W procesie każdy uczestnik ma swój przepisany prawem udział. Niemały udział ma w nim także adwokat²⁰.

O wielkim znaczeniu udziału adwokata w procesach kościelnych pisze też jeden z oficjałów polskich: „Nie do przecenienia jest rola adwokata w postępowaniu dowodowym. Zgodnie z kan. 1678 § 1 KPK/83 adwokat ma prawo być obecny podczas przesłuchania stron oraz świadków, (...) Co więcej, ma prawo za pośrednictwem sędziego formułować konkretne pytania zarówno stronom jak i świadkom, a więc w pewnym sensie ukierunkowywać przesłuchanie na zagadnienia i fakty mogące stanowić dowód w procesie, który się toczy. Zakres pytań jest bardzo szeroki i dotyczy zarówno kwestii przedstawionych w skardze powodowej, jak i wynikających z innych środków dowodowych. Adwokat ponadto nie tylko przedstawia środki dowodowe, ale przede wszystkim ocenia zarzuty i argumenty przeciwnika w trakcie procesu oraz redaguje też pisma procesowe skierowane do trybunału. Ponadto adwokat informuje stronę o przysługujących jej prawach oraz o celowości zgłaszania nowych świadków czy też dowodów”²¹.

adwokatami i nie mogą należeć do Krajowej Izby Adwokatów Kościelnych (KIAK), tak samo jak wcześniej do Korpusu Adwokatów Kościelnych w Polsce.

²⁰ W procesie każdy uczestnik ma swój określony udział, a niemały udział ma także adwokat, por. J. GRZYWACZ, *Adwokaci...*, s. 13.

²¹ G. LESZCZYŃSKI, *Urząd adwokata stałego w świetle Instrukcji Dignitas connubii, Ius Matrimoniale* 11 (17) (2006), s. 150. Por. TENŻE, *Oświadczenia stron jako środek dowodowy w procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa*, Prawo Kanoniczne 43 (2000) nr 1-2, s. 108-109.

3. Zadania adwokata związane z przesłuchaniami stron

Wypada przyjrzeć się, jak na bazie obowiązującego prawa kanonicznego może stronom, a także sądom kościelnym, pomagać adwokat zatwierdzony przez biskupa. W tym artykule, zwłaszcza w dalszej jego części, ograniczam się do udziału adwokata w przesłuchaniach stron.

W kan. 1530 KPK/83 prawodawca postanowił: „Sędzia, dla lepszego wydobycia prawdy, zawsze może przesłuchać strony; co więcej, powinien przesłuchać na żądanie strony lub dla udowodnienia faktu, który ze względu na interes publiczny wymaga usunięcia wątpliwości”.

Warto zauważyć, że na ogół sędzia może, ale nie musi przesłuchać strony. Racją przesłuchania stron jest potrzeba lepszego wydobycia prawdy. W trzech sytuacjach sędzia ma obowiązek przesłuchać strony: 1) gdy nakazuje to prawo, 2) gdy domaga się tego strona, 3) gdy (tylko) poprzez zeznanie strony lub stron można udowodnić fakt budzący wątpliwości, a dla dobra publicznego wymagający wyjaśnienia.

W art. 165 § 1 i 177 *Dignitas connubii* nakazano, aby w sprawach o nieważność małżeństwa przesłuchano także strony, a nie tylko świadków. Poza tym jest oczywiste, że jeśli jedna strona wnosi o przesłuchanie siebie lub drugiej strony, należy dopuścić dowód z przesłuchania nie tylko proponowanej strony, lecz także – zgodnie z zasadą równego traktowania stron – dopuścić przesłuchanie i drugiej strony²². Czyli powinno być zasadą, iż na przesłuchanie wzywa się albo obydwie strony albo żadną. Wyjątki winny być uzasadnione (np. poważną chorobą, długotrwałą nieobecnością jednej strony lub jej niechęcią do stawienia się w sądzie) w dekrete powołującym strony do zeznań.

W sprawach małżeńskich wielu kwestii nie da się dobrze naświetlić bez zeznań stron. Dlatego zawsze w tych sprawach strony winny być przesłuchiwane. Obowiązek ten wynika pośrednio z ostatniej części kan. 1530 oraz z kan. 1679 KPK/83. Skoro prawodawca poleca tam ocenę zeznań stron, to muszą one być przesłuchane. Najbardziej

²² Inaczej w tej kwestii wypowiada się K. LÜDICKE, *Prozeßrecht (c. 14001752)...*, ad 1530/2, lecz opinia jego nie ma w normie uzasadnienia.

wyraźny nakaz przesłuchania stron w sprawach o nieważność małżeństwa zawarty został w art. 177 Instrukcji *Dignitas connubii*. W sprawach małżeńskich zeznanie stron ma charakter ukierunkowujący dowodzenie na dalszych etapach procesu.

W kan. 1531 prawodawca nakłada na strony obowiązek zeznawania: „Strona, pytana zgodnie z przepisami prawa, powinna odpowiadać i ujawnić w całości prawdę (§ 1). Gdyby nie chciała odpowiadać, do sędziego należy ocena, jaki z tego można wyciągnąć wniosek, jeśli chodzi o udowodnienie faktów” (§ 2)²³. Gdyby chodziło o odmowę zeznań osoby nie znającej języka obowiązującego w sądzie, fakt ten należałoby ocenić szczególnie delikatnie”.

Wobec takiego unormowania prawnego kwestii zeznań stron, adwokat ma możliwość dodatkowej perswazji. Może on wytłumaczyć stronie zamierzającej uchylić się od zeznań, jakie są skutki takiej odmowy, że strona nie znając prawa mogłaby działać na swoją niekorzyść. A sędziwi powinno zależeć na wszechstronnym wyjaśnieniu sprawy.

W sprawach dobra publicznego, m.in. w sprawach dotyczących stanu osób, strony mają ścisły obowiązek zeznawania²⁴. Sędzia ma prawo domagać się tego. A przyznanemu uprawnieniu sędziego odpowiada pośrednio nałożone (przynajmniej na katolików; a w kan. 1476 KPK/83 na stronę pozwaną wprost nałożone) zobowiązanie do udzielenia odpowiedzi na pytania sędziego²⁵. Gdyby strona nie chciała złożyć zeznań w sądzie, zadaniem adwokata jest jej pouczenie o znaczeniu tych zeznań i próba jej nakłonienia do złożenia zeznań²⁶.

Również podczas przesłuchania rekwizycyjnego, strony (podobnie jak świadkowie) mają być pytane zgodnie z przepisami prawa, to znaczy – mogą być wezwane tylko przez właściwy sąd, wezwanie winno

²³ Norma ta odpowiada treściowo kan. 1743 § 1-2 KPK z 1917 r., z wyjątkiem regulacji dla procesu karnego, która w obowiązującym KPK umieszczona została w kan. 1728 § 2.

²⁴ W sprawach zaś dobra prywatnego zobowiązanie stron ma mniejsze znaczenie.

²⁵ Por. S. MARGELIST, *Die Beweiskraft der Parteiaussagen...*, s. 90-91.

²⁶ Por. A.G. MIZIŃSKI, *Status prawny adwokata w Kościele łacińskim*, Lublin 2011, s. 401.

być sporządzone i doręczone zgodnie z prawem, samo przesłuchanie winno odbywać się w obecności notariusza oraz ograniczać się do pytania o fakty mające związek z badaną sprawą, i o które sędzia ma prawo pytać. Analogicznie należy tu stosować przepis zawarty w kanonie 1548 § 2 KPK/83, przewidujący możliwości odmowy zeznań. Zazwyczaj strony nie wiedzą o tych swoich uprawnieniach. Obecność adwokata powinna zapewniać im ochronę przysługujących im praw²⁷.

Jeśli strona odmawia zeznań, sędzia winien tę odmowę odpowiednio ocenić. W różnych sytuacjach ocena jest różna. Jeśli zeznań odmawia strona powodowa, należy ją pouczyć o skutkach takiej postawy, a zwłaszcza o możliwości umorzenia sprawy, zgodnie z kan. 1520 KPK/83. Jeśli strona pozwana odmawia zeznań, sędzia bada czy jej postawa jest uzasadniona (np. tym, że powód nie przedstawił dowodów na poparcie swoich żądań). Gdyby odmowa zeznawania nie była niczym uzasadniona, sędzia może (nie w sprawach małżeńskich) uznać ją za milczące przyznanie faktu. Takiej oceny nie powinien sędzia stosować w sprawach dotyczących stanu osób, a więc i małżeńskich. Gdyby taką ocenę zastosował, adwokat może zwrócić uwagę na niestosowność takiej interpretacji.

Chociaż osoba przesłuchiwana rekwizycyjnie zeznaje przed obcym sądem, to zawsze ma obowiązek ujawnienia całej prawdy dotyczącej badanej sprawy, tak samo jak przed własnym sędzią. Do wzmocnienia świadomości obowiązku mówienia prawdy służy przysięga (kan. 1532). Nie ma od niej zwolnienia także podczas przesłuchania rekwizycyjnego. W razie potrzeby adwokat może przekonywać stronę o potrzebie złożenia przysięgi.

²⁷ W praktyce zależy to od tego, czy pracownicy sądu chcą przestrzegać wszystkich uprawnień stron. Gdyby nie przestrzegali, mogą być upomniani przez wikariusza sądowego. Gdyby ten miał inne zdanie, może być upomniany przez biskupa moderatora, chyba że ten nie chce ingerować w pracę swojego sądu. Jednak można przypuszczać, że trwające dłuższy czas naruszanie uprawnień stron mogłoby prowadzić do zniechęcenia stron do wypowiedzania się przez nie, zwłaszcza po zakończeniu procesu, negatywnych opinii o pracy sądu, a nawet o całym Kościele. Nie służyłoby to dobru Kościoła.

Zgodnie z kan. 1532 KPK/83: „W wypadkach, w których sprawa dotyczy dobra publicznego, sędzia powinien nakazać stronom złożyć przysięgę, że będą mówiły prawdę, a przynajmniej, że powiedziały prawdę, chyba że poważna przyczyna sugeruje coś innego; w innych wypadkach może postąpić według swojej roztropności”²⁸. We wcześniejszych schematach prawa procesowego proponowano tylko napomnienie stron przez sędziego, aby złożyły przysięgę, lecz nie było ścisłego zobowiązania²⁹. Obecnie wyróżnić można dwie możliwe sytuacje w sprawach dobra publicznego: 1) z reguły wymaga się przysięgi, 2) wyjątkowo może sędzia odstąpić od żądania przysięgi; może to nastąpić tylko z poważnej przyczyny.

Przysięga, to uroczyste zobowiązanie się zeznającego, iż będzie mówić lub mówił prawdę. Osoby wierzące w Boga składają przysięgę religijną, powołując się na Boga jako na świadka prawdy³⁰. Krzywoprzysięstwo jest obrazą Boga. Dlatego przysięgę należy proponować, ale nie przymuszać do niej, zwłaszcza osoby nie wierzące w Boga czy uznające relatywizm moralny. Sędzia winien pouczyć strony o znaczeniu i świętości przysięgi, a także o skutkach ewentualnego krzywoprzysięstwa (zob. kan. 1368 KPK/83). Stwierdzone krzywoprzysięstwo może być podstawą do wymierzenia odpowiedniej kary. Fakt odmowy złożenia przysięgi należy odnotować w protokole przesłuchania.

Gdyby argumenty sędziego nie przekonały strony, adwokat może spróbować nakłonić swojego klienta, a także stronę przeciwną, do złożenia przysięgi, albo przekonać sąd, że odmowa złożenia przysięgi jest uzasadniona³¹.

²⁸ Tekst polski kanonu został, w wydaniu z 1984 roku, przetłumaczony (lub tylko wydrukowany) w sposób niepełny: „Kan. 1532 KPK/83: W wypadkach, w których sprawa dotyczy dobra publicznego, sędzia powinien nakazać stronom złożyć przysięgę, że będą mówiły prawdę, chyba że poważna przyczyna sugeruje coś innego; w innych wypadkach może postąpić według swojej roztropności”.

²⁹ Por. *Communicaciones* 11 (1979), s. 101-102.

³⁰ Por. kan. 1199-1200 KPK/83.

³¹ Por. R. SZTYMILER, *Dynamiczna posługa adwokata w zreformowanym procesie małżeńskim*, w: T. ROZKRUT (red.), *Reforma procesowa papieża Franciszka – pierwsze doświadczenie. Materiały z ogólnopolskiego spotkania pracowników sądownictwa*

Kanoniści dyskutują, która przysięga jest ważniejsza: ta przed składaniem zeznań, tzw. *iusiurandum de veritate dicenda*, czy ta po złożeniu zeznań, zwana *iusiurandum de veritate dictorum*³². Wydaje się, iż jedna i druga ma swoje znaczenie. Prawodawca na pierwszym miejscu wymienia (w kanonie) przysięgę *de veritate dicenda*.

Dlatego wydaje się, iż czas i formę przysięgi należy stronie proponować w następującej kolejności: 1) złożenie przysięgi przed i po zeznaniu, 2) złożenie przysięgi tylko przed zeznaniem, 3) złożenie przysięgi tylko po zeznaniu³³. Wystarcza bowiem złożenie tylko jednej przysięgi. Wynika to z oryginalnego (łacińskiego) tekstu normy. Także w wyrokach rotalnych przysięga nie jest traktowana jako osobny środek dowodowy lub element ostatecznie rozstrzygający o wiarygodności osoby zeznającej³⁴. Adwokat sugerując odebranie podwójnej przysięgi może stronie pomóc nadać jej zeznaniu większe znaczenie.

Przedmiotem przesłuchania jest wszystko, co może przyczynić się do wyjaśnienia sprawy. Za jej sprawne i wszechstronne wyświetlenie odpowiada przede wszystkim sędzia. Na pierwszym miejscu odpowiedzialność ta ciąży na osobie sędziego kierującego sprawą (sędzia jednoosobowy lub przewodniczący trybunału kolegijskiego), ale także na osobie innego sędziego, który z upoważnienia sędziego kierującego sprawą dokonuje przesłuchań (audytor lub inny sędzia delegowany). Odpowiedzialność ta ciąży także na adwokacie. Jest on powołany do ochrony dwu interesów: interesu Kościoła, jakim jest dojscie do prawdy oraz interesu strony, czyli jego klienta, jakim jest czuwanie, aby skorzystała ona ze wszystkich przysługujących jej uprawnień i drogą uczciwą dążyła do przyznania jej tego, o co w pozwie prosiła.

Zdaniem A.G. Mizińskiego, adwokat „powinien działać tylko w interesie strony, choć nie za wszelką cenę. Jego zadaniem jest prowadzić

kościelnego w Gródku nad Dunajcem w dniach 12-13 czerwca 2017 roku (VIII Ogólnopolskie Forum Sądowe), Tarnów 2018, s. 89-103.

³² Por. K. LÜDICKE, *Prozeßrecht...*, ad 1532/1-2; P. WIRTH, *Anmerkungen zum Beweirecht des CIC/1983*, w: A. GABRIELS, H.J.F. REINHARDT (red.), *Ministerium Iustitiae (Festschrift Heinemann)*, Essen 1986 s. 396; T. PAWLUK, *Prawo...*, s. 250.

³³ Podobnie *Tamże*, zaś inaczej u: K. LÜDICKE, *Prozeßrecht...*, ad 1532/2.

³⁴ Por. S. MARGELIST, *Die Beweiskraft der Parteiaussagen...*, s. 189 i 194-195.

sprawy klienta uczciwie, zawsze mając na względzie prawdę i sprawiedliwość. Obowiązkiem adwokata kościelnego jest także współpraca z innymi podmiotami procesu na rzecz dotarcia do poznania prawdy obiektywnej, szczególnie w procesach dotyczących nieważności małżeństwa³⁵.

Jeśli idzie o inne wymagania dotyczące przesłuchania stron, to prawodawca w kanonie 1534 KPK/83 postanowił: „Co do przesłuchania stron, należy z proporcją zachować to, co postanawia się o świadkach w kan. 1548, § 2, n. 1, 1552 i 1558-1565”. Z normy tej wynika, iż zasady przesłuchania stron i świadków są takie same. W cytowanym wyżej kanonie prawodawca wymienił jednak tylko niektóre normy dotyczące przesłuchań świadków, które da się zastosować także do stron³⁶. Szkoda, że normy te nie zostały zamieszczone w rozdziale dotyczącym przesłuchania stron, a w normach dotyczących przesłuchania świadków można byłoby zamieścić odniesienie do norm wcześniej (przy stronach) podanych. A tak mieszają się wzajemnie odniesienia, np. w kan. 1534 do 1562, a stamtąd z powrotem do kan. 1532. Może lepsze byłoby zamieszczenie wśród norm ogólnych dotyczących dowodzenia także norm wspólnych odnoszących się do wszystkich przesłuchań (stron, świadków i biegłych). Normy te dotyczą m.in.: konieczności podania danych dotyczących zgłaszanych świadków, miejsca przesłuchania, ograniczenia obecności innych osób przy przesłuchaniu, oddzielnego przesłuchiwanie każdej osoby zeznającej, konieczności przesłuchiwanie przez sędziego w obecności notariusza³⁷, obowiązku złożenia prawdziwych zeznań i złożenia przysięgi,

³⁵ A.G. MIZIŃSKI, *Adwokat gwarantem prawa do obrony...*, s. 52. Por. kan. 1489 KPK/83; M. MUSSELLI, *Il ministero degli avvocati tra difesa del cliente e fedeltà alla verità e alla giustizia*, w: ASSOCIAZIONE CANONISTICA ITALIANA (red.), *La giustizia nella Chiesa: fondamento divino e cultura processualistica moderna*, Città del Vaticano 1997, s. 147-163.

³⁶ Taką propozycję złożył jeden z konsultorów podczas prac kodyfikacyjnych; zob. *Communicationes* 11 (1979), s. 100.

³⁷ Konieczność jego obecności wykazuje S. MARGELIST, *Die Beweiskraft der Parteiaussagen...*, s. 113-114, w kontekście wypracowywania w Komisji Kodyfikacyjnej obecnego kan. 1561 KPK/83.

obowiązku sprawdzenia tożsamości osoby zeznającej. Przestrzeganie tych wymagań może być utrudnione przy współpracy międzynarodowej, lecz waga ich stosowania wtedy jeszcze bardziej wzrasta. Gdyby normy te nie były stosowane, adwokat winien upomnieć się o ich stosowanie.

Nie wiadomo dlaczego prawodawca formalnie ograniczył konieczność stosowania – przy przesłuchaniu stron – norm odnoszących się do przesłuchań świadków tylko do zamieszczonych do kanonu 1565 włącznie. Wydaje się bowiem oczywiste, iż przy przesłuchaniach stron należy też stosować normy zawarte w kolejnych czterech kanonach (1566-1569). Stanowią one, że osoby zeznające powinny mówić z pamięci, ich zeznania powinny być spisane, odczytane i podpisane, że odnotowane powinny być przez notariusza wszystkie istotne wydarzenia towarzyszące przesłuchaniu. W razie potrzeby adwokat mógłby upomnieć się o przestrzeganie wyżej wspomnianych poleceń, zwłaszcza gdyby ich pomijanie szkodziło jego klientowi.

Żaden z komentatorów nie zwraca uwagi na fakt, iż treść zeznań strony (podobnie świadków i biegłych) powinna być czasem zachowana w tajemnicy, przynajmniej do zamknięcia postępowania dowodowego. Kan. 1455 § 3 KPK/83 pozwala bowiem sędziemu na zobowiązanie strony (a także innych uczestników procesu) przysięgą do zachowania tajemnicy. Norma nie określa, jak długo tajemnica winna być dochowana. Sam sędzia ma oceniać, kiedy potrzebne jest powyższe zobowiązanie do tajemnicy. Może to dotyczyć np. wszystkich lub niektórych spraw dobra publicznego. Jeśli sędzia nie zwróciłby na to uwagi, adwokat strony może zaproponować sędziemu, aby nakazał stronie zeznającej zachowanie tajemnicy, zwłaszcza gdyby istniała obawa, że jej niezachowanie mogłoby być przyczyną zмовы świadków, a w konsekwencji powstania nieprawdziwego obrazu sprawy i wydania niesprawiedliwego wyroku.

Z reguły jako pierwszą przesłuchuje się stronę powodową, która może podać wiele szczegółów uzasadniających skargę. Strona pozwana może potem łatwiej ustosunkować się do twierdzeń strony powodowej. W uzasadnionych przypadkach można jednak najpierw przesłuchać stronę pozwaną, a potem powodową.

Adwokat znając dobrze meritum danej sprawy może znacząco pomóc w jej obiektywnym opisanu w aktach sprawy. Pytania przygotowane przez sąd nie zawsze mogą być wystarczająco trafne, aby mogły wydobyć ważne oświadczenia zeznającego. Często są ogólnikowe, a osoba zeznająca nie zawsze dobrze rozumie, co kryje się pod technicznymi pytaniami sędziego, np. czy chodzi tam o czas przedślubny czy poślubny. Dlatego zadaniem adwokata jest postawienie stronie (wcześniej pisemnie lub podczas przesłuchania poprzez sędziego) dodatkowych szczegółowych pytań, które winny przyczynić się do lepszego wyświeetlenia sprawy. Prawodawca pozwala na to w kan. 1534, 1559 i 1561 KPK/83 oraz w art. 159 i 164 Instrukcji DC³⁸. Gdyby adwokat zaniedbał tę czynność, sędzia – dla dobra sprawy – powinien adwokatowi lub samej stronie zaproponować, aby przedłożono szczegółowe pytania dla drugiej ze stron, a potem dla świadków.

Dawniej strony miały możliwość zgłaszania punktów tylko do przesłuchań świadków (kan. 1552 § 2). Obecnie mogą przygotowywać pytania nie tylko dla świadków, lecz także dla stron i biegłych (art. 164 DC). W normach tych przejawia się dokonane za czasów Jana Pawła II zrównanie kompetencji obrońcy węzła małżeńskiego i adwokatów stron. Jest to dla nich bardzo mobilizujące; mogą bowiem aktywnie uczestniczyć w całym procesie³⁹. Mogą przygotować dla sędziego swoje propozycje pytań jeszcze przed przesłuchaniami, a także stawiać dodatkowe pytania, jakie okażą się ważne podczas

³⁸ Podobnie twierdzi: A.G. MIZIŃSKI, *Status prawny adwokata...*, s. 397-401. Zob. PAPIESKA RADA DO INTERPRETACJI TEKSTÓW PRAWNYCH, *Instrukcja Dignitas connubii*, w: T. ROZKRUT (red.), *Komentarz do Instrukcji procesowej „Dignitas connubii”*, Sandomierz 2007, s. 235-242.

³⁹ P. MONETA i T. ROZKRUT postulują, aby sędzia, w tym także biskup występujący jako sędzia w procesie skróconym, omawiali sprawę z innymi sędziami i adwokatami powołanymi do danej sprawy: „z instruktorem i asesorem, ale także z adwokatem, który śledzi oraz merytorycznie kontroluje powierzoną mu sprawę już od jej początku”; por. T. ROZKRUT, *Rola adwokata w zreformowanym procesie małżeńskim*, Biuletyn Stowarzyszenia Kanonistów Polskich 28 (2018) nr 31, s. 154; P. MONETA, *Il ruolo dell'avvocato, nel nuovo ordinamento processuale*, w: L. MOSSO, C. FUSCO (red.), *La riforma del processo matrimoniale ad un anno dal Motu Proprio Mitis Iudex Dominus Iesus*, Libreria Editrice Vaticana, Roma 2017, s. 164.

przesłuchania. Skorzystanie z tej możliwości najbardziej obiecujące jest przy udziale adwokata, który ma możliwość wglądu do akt sprawy. Kwestie do przesłuchania mogą być podane oddzielnie dla drugiej strony i dla świadków.

Sam sędzia może też zaproponować, aby strona przedłożyła pytania dla drugiej ze stron (a potem też dla świadków). Uprawnienia strony może podjąć także jej pełnomocnik lub adwokat. W sprawach dobra publicznego (m.in. o nieważność małżeństwa) przy przesłuchaniu strony nigdy nie może być obecna druga strona. Dlatego pytania może ona przedłożyć tylko wcześniej albo przez swojego adwokata. Adwokat może przygotować trafniejsze pytania, gdyż nie tylko jest specjalistą w tej dziedzinie, ale ponadto dlatego, że jeszcze przed publikacją akt ma do nich dostęp⁴⁰.

Adwokat ma także wpływ na zapisanie odpowiedzi osób zeznających. Może np. podpowiedzieć stronie, aby upomniała się o dokładniejsze lub dosłowne zapisanie ważnej wypowiedzi. Bardzo ważną sprawą jest bowiem właściwe zaprotokołowanie zeznań. Jest to zadanie, od wypełnienia którego w dużym stopniu zależy rzeczywista ochrona praw stron procesowych. Liczy się bowiem w procesie tylko to, co zostało zapisane w aktach. Dlatego wszystko, co wydarzyło się podczas procesu i ma związek z przedmiotem danego sporu, winno znaleźć się w aktach tej sprawy. Zasadnicze normy dotyczące protokołowania zamieścił prawodawca w kan. 1567-1569 KPK/83 i w art. 173-175 *Dignitas connubii*. Głównymi ich adresatami są: notariusz (wyraźnie wymieniony w każdym z tych kanonów) oraz sędzia przesłuchujący, a w sensie odpowiedzialności nadzorczej za poprawność zapisu zeznań odpowiadają także: sędzia przewodniczący, wikariusz sądowy oraz adwokat, który winien strzec interesu strony lub stron⁴¹.

W kan. 1567 KPK/83 prawodawca wyraźnie postanowił: „§ 1. Odpowiedź winna być zaraz spisana przez notariusza i powinna zawierać

⁴⁰ Por. kan. 1678 § 1 KPK/83 i art. 159 § 1 DC. Szerzej na ten temat zob. R. SZTYCHMILER, *Przesłuchania w procesie kanonicznym*, Studia Prawnicze KUL 4 (36) (2008), s. 122-127.

⁴¹ Szerzej na ten temat por. *Tamże*, s. 122-126.

dosłowne zeznania, przynajmniej w odniesieniu do tego, co bezpośrednio dotyczy przedmiotu sprawy”. Na końcu przesłuchania sędzia winien zapytać adwokata, czy nie ma dodatkowych pytań dla strony, które mogły powstać podczas przesłuchania. Gdyby tego nie uczynił, adwokat może przypomnieć się o to, szczególnie dla swojego klienta.

W kan. 1569 KPK/83 prawodawca wymagał, aby protokół przesłuchania był podpisany tylko przez sędziego, zeznającego i notariusza. Obecnie, zgodnie z art. 175 § 2 DC i zachowując normę art. 89 DC, podpisać go winien także adwokat i inni uczestniczący w przesłuchaniu. Tak więc protokół zeznania powinien być podpisany przez zeznającego, sędziego, notariusza, a także przez obrońcę wężła oraz o ile byli obecni, przez promotora sprawiedliwości oraz adwokatów⁴².

W przypadku zastosowania magnetofonu lub podobnych instrumentów, winien być sporządzony akt, który taką formę zeznania uwiarygodni i winien on być podpisany przez osoby wymienione w art. 175 § 2 DC, tj. przez sędziego, notariusza, obrońcę wężła małżeńskiego, a także „o ile byli obecni, przez rzecznika sprawiedliwości i adwokatów”⁴³.

4. Wnioski

W związku z coraz większym podkreśleniem praw człowieka, w tym praw wiernych w Kościele, w wyniku nadzorczych działań Sygnatury Apostolskiej, a także coraz większej świadomości prawnej społeczeństwa i wiernych Kościoła, w ostatnich dziesięcioleciach nastąpił renesans funkcji adwokata w procesach kanonicznych. Wielu wybitnych kanonistów potwierdza potrzebę, a nawet konieczność udziału adwokata w sprawach o nieważność małżeństwa. Stolica Apostolska przynagła, aby w każdej diecezji wierni mieli do dyspozycji

⁴² Por. art. 175 § 2 DC.

⁴³ Por. T. ROZKRUT, *Dowody w kanonicznym procesie małżeńskim według instrukcji Dignitas connubii*, w: T. ROZKRUT (red.), *Proces małżeński według Instrukcji „Dignitas connubii”*. Materiały z ogólnopolskiego spotkania pracowników sądownictwa kościelnego w Gródku nad Dunajcem w dniach 13-14 czerwca 2005 roku. II Ogólnopolskie Forum Sądowe, Tarnów 2006, s. 100.

adwokatów. A ci będą podejmowali pracę wtedy, gdy warunki ich pracy, w tym życzliwość pracowników sądów i odpowiednie wynagradzanie, będą zapewnione. Daleko w Polsce do komfortu stron, jaki np. we Włoszech, mają one dzięki wielkiej dostępności adwokatów.

Strony w swoich zeznaniach winny potwierdzić swoje stanowisko w sprawie. Zeznanie to najważniejszy moment w aktywności strony w całym procesie. Adwokat winien pomóc stronie nie przeoczyć złożenia istotnych oświadczeń, co może uczynić przez postawienie odpowiednich dodatkowych pytań. Strona winna odpowiadać na wszystkie pytania stawiane przez sędziego, także te przygotowane przez adwokata. Często adwokat pomaga sędziemu w przekonaniu strony procesu o jego decyzji, aby ta uznała ją za słuszną. Pomaga stronie oceniać i porządkować swoje żądania.

Adwokat pracuje w dużej zależności od sędziego, zwłaszcza przewodniczącego składu sędziowskiego, który podejmuje najważniejsze decyzje w sprawie. Adwokat może i powinien zwracać uwagę na to, aby wszystkie czynności sądowe zarządzane przez sędziego przeprowadzane były zgodnie z prawem, aby skutek niedopilnowania nie ucierpiało dobro jego klienta, a pośrednio także dobro Kościoła. Adwokat może prosić, przypominać, zwracać uwagę, a nawet zaskarżać decyzje sędziego, gdyby te były lub wydały się jemu niezgodne z prawem lub niezgodne z właściwym rozumieniem procesu.

Decyzja sędziego lub kolegium jest najczęściej ostateczna, zwłaszcza w sprawach wпадkowych. Strona może odwołać się od niej do wyższej instancji, ale dopiero po zakończeniu procesu w danej instancji, gdyby czuła się pokrzywdzona wyrokiem kończącym proces, prowadzony jej zdaniem z naruszeniem jej praw. W dochodzeniu praw stronie procesu winien pomagać powołany przez nią adwokat. Sędziowie nie powinni czuć się urażeni takim odwołaniem, gdyż strony mają do tego prawo, a jeśli sędzia jest pewien, że prawa nie złamał, może spokojnie oczekiwać potwierdzenia jego decyzji.

Możliwości występowania i działania adwokatów wyraźnie zwiększyły się od ogłoszenia KPK z 1983 r., a więc w okresie pontyfikatu Jana Pawła II. Znaczące umocnienie pozycji adwokata nastąpiło w Instrukcji *Dignitas connubii*, a pośrednio ich udział w procesie stał się

jeszcze ważniejszy od Franciszkowej reformy kanonicznego procesu małżeńskiego (2015 r.). Ale jednocześnie w nowym prawie postawiono im wyjątkowo wysokie wymagania osobowościowe.

References

Literatura

- BRZEMIA-BONAREK A., *Dopuszczalność dowodów zdobytych w sposób niegodziwy w kanonicznym procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa*, Katowice 2007. *Communicationes* 11 (1979), s. 100-102.
- D'OSTILIO F., *Prontuario del Codice di Diritto Canonico. Tavole sinottiche*, Città del Vaticano 1995.
- GRABOWSKI I., *Adwokatura w ustawodawstwie kościelnym*, Ateneum Kapłańskie, t. 35 (1935), s. 238-262.
- GROCHOLEWSKI Z., *Struktura etapu dowodowego procesu*, w: A. DĘBIŃSKI, E. SZCZOT, *Plenitudo legis dilectio. Księga pamiątkowa dedykowana prof. dr. hab. Bronisławowi W. Zubertowi OFM z okazji 65. rocznicy urodzin*, Lublin 2000, s. 355-378.
- GRZYWACZ J., *Adwokaci, pełnomocnicy procesowi, instytucja stałych obrońców (kan. 1490)*. Referat wygłoszony w czasie Międzynarodowego Sympozjum dla pracowników Trybunałów Kościelnych w Europie Środkowschodniej w Lublinie 19-21 września 1991 roku, mps, s. 12.
- KRZYWKOWSKA J., SZTYCHMILLER R., *Adwokat w sprawach o nieważność małżeństwa. Rozwiązania ustawodawcze i ich stosowanie w sądach kościelnych (1983-2018)*, Olsztyn 2018.
- LESZCZYŃSKI G., *Oświadczenia stron jako środek dowodowy w procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa*, *Prawo Kanoniczne* 43 (2000) nr 1-2, s. 107-121.
- LESZCZYŃSKI G., *Urząd adwokata stałego w świetle Instrukcji Dignitas connubii*, *Ius Matrimoniale* 11 (17) (2006), s. 139-152.
- LÜDICKE K., *Münsterischer Kommentar zum CIC*, Essen 1985-2004, 7-26 Erg. Lfg.: III 1988 – V 1996, Prozeßrecht ad 1539/2.
- MARGELIST S., *Die Beweiskraft der Parteiaussagen im Ehenichtigkeitsverfahren*, Roma (Tesi Gregoriana 14) 1997.
- MIZIŃSKI A.G., *Adwokat gwarantem prawa do obrony w procesie kanonicznym*, w: T. ROZKRUT (red.), *Urzędy sądowe – władza i służba. Materiały z ogólnopolskiego spotkania pracowników sądownictwa kościelnego w Gródku nad Dunajcem w dniach 11-12 października 2004 roku*, Tarnów 2005, s. 35-64.
- MIZIŃSKI A.G., *Status prawny adwokata w Kościele tacińskim*, Lublin 2011, s. 401.
- MONETA P., *Il ruolo dell'avvocato, nel nuovo ordinamento processuale*, w: L. MOSSO, C. FUSCO (red.), *La riforma del processo matrimoniale ad un anno dal Motu Proprio Mitis Iudex Dominus Iesus*, Libreria Editrice Vaticana, Roma 2017.

- MUSSELLI M., *Il ministero degli avvocati tra difesa del cliente e fedeltà alla verità e alla giustizia*, w: ASSOCIAZIONE CANONISTICA ITALIANA (red.), *La giustizia nella Chiesa: fondamento divino e cultura processualistica moderna*, Città del Vaticano 1997, s. 147-163.
- PAWLUK T., *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II. Doczesne dobra Kościoła. Sankcje w Kościele. Procesy*, t. IV, Olsztyn 1990.
- RADA DO INTERPRETACJI TEKSTÓW PRAWNYCH, *Instrukcja Dignitas connubii*, w: T. ROZKRUT (red.), *Komentarz do Instrukcji procesowej „Dignitas connubii”*, Sandomierz 2007, s. 235-242.
- ROZKRUT T., *Adwokat i pełnomocnik procesowy w procesie kościelnym*, *Polonia Sacra* 4 (2000) nr 7, s. 275-280.
- ROZKRUT T., *Dowody w kanonicznym procesie małżeńskim według instrukcji Dignitas connubii*, w: T. ROZKRUT (red.), *Proces małżeński według Instrukcji „Dignitas connubii”*. *Materiały z ogólnopolskiego spotkania pracowników sądownictwa kościelnego w Gródku nad Dunajcem w dniach 13-14 czerwca 2005 roku*. II Ogólnopolskie Forum Sądowe, Tarnów 2006, s. 92-111.
- ROZKRUT T., *Rola adwokata w zreformowanym procesie małżeńskim*, *Biuletyn Stowarzyszenia Kanonistów Polskich* (2018) nr 31, s. 143-161.
- SOBAŃSKI R., *Udział adwokata w procesie o nieważność małżeństwa*, *Ius Matrimoniale* 2 (8) (1997), s. 125-144.
- SZYCHMILER R., *Adwokat w procesie o nieważność małżeństwa*, w: T. ROZKRUT (red.), *Proces małżeński w świetle Dignitas connubii – pierwsze doświadczenia*. *Materiały z ogólnopolskiego spotkania pracowników sądownictwa kościelnego w Gródku nad Dunajcem w dniach 11-12 czerwca 2007 roku*. III Ogólnopolskie Forum Sądowe, Tarnów 2008, s. 115-125.
- SZYCHMILER R., *Dynamiczna postępa adwokata w zreformowanym procesie małżeńskim*, w: T. ROZKRUT (red.), *Reforma procesowa papieża Franciszka – pierwsze doświadczenie*. *Materiały z ogólnopolskiego spotkania pracowników sądownictwa kościelnego w Gródku nad Dunajcem w dniach 12-13 czerwca 2017 roku* (VIII Ogólnopolskie Forum Sądowe), Tarnów 2018, s. 89-103.
- SZYCHMILER R., *Franciszkańska reforma procesu małżeńskiego*, w: J. JEŻEWSKI, A. PAWLAK (red.), *Człowiek – Prawo – Państwo. Księga Jubileuszowa dedykowana Stanisławowi Leszkowi Stadniczeńko*, Warszawa 2017, s. 985-1000.
- SZYCHMILER R., *Kanoniczny proces o nieważność małżeństwa*, *Ateneum Kapłańskie* t. 148, z. 1 (587) (2007), s. 38-52.
- SZYCHMILER R., *Podmioty obowiązku ustalenia prawdy w procesie o nieważność małżeństwa*, w: R. SZYCHMILER, J. KRZYWKOWSKA (red.), *Współpraca sądów ze stronami i adwokatami*, Olsztyn 2011, s. 81-96.
- SZYCHMILER R., *Postępa adwokata po Mitis Iudex*, w: J. KRAJCZYŃSKI (red.), *Proces małżeński według motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus*, Płock 2015, s. 127-142.
- SZYCHMILER R., *Potrzeba udziału adwokata w procesie o nieważność małżeństwa*, *Biuletyn Stowarzyszenia Kanonistów Polskich* 4 (1994) nr 1, s. 28-38.

- SZTYCHMILER R., *Prawa stron procesowych w kanonicznym procesie o nieważność małżeństwa*, w: E. SZCZOT, S. BIAŁEK (red.), *Zagadnienia kościelnego prawa majątkowego i procesowego*, Lublin 2008, s. 101-116.
- SZTYCHMILER R., *Prawa stron w procesie kanonicznym*, w: R. SZTYCHMILER (red.), *Nauki prawne wobec przemian*, Olsztyn 2000, s. 85-95.
- SZTYCHMILER R., *Przesłuchania i rekwizycje sądowe*, Kieleckie Studia Teologiczne 8 (2009), s. 175-190.
- SZTYCHMILER R., *Przesłuchania w procesie kanonicznym*, Studia Prawnicze KUL 4 (36) (2008), s. 109-130.
- SZTYCHMILER R., *Udział adwokata w procesie o nieważność małżeństwa po reformie procesu z 2015 roku*, w: R. SZTYCHMILER, J. KRZYKOWSKA (red.), *Procedury w sprawach małżeńskich i rodzinnych. Teoria i praktyka*, Olsztyn 2016, s. 35-50.
- SZTYCHMILER R., *Znaczenie udziału adwokata w kanonicznych procesach małżeńskich*, w: R. SZTYCHMILER, J. KRZYKOWSKA (red.), *Problemy z sądową ochroną praw człowieka*, t. 1, Olsztyn 2012, s. 57-69.
- WEISHAUP T. G., *Die Parteiaussagen im Spiegel der moralischen Gewißheit*, w: R. PUZA, A. WEISS (red.), *Iustitia in caritate. Festschrift für Rößler*, Frankfurt am Main 1997.
- WIRTH P., *Anmerkungen zum Beweirecht des CIC/1983*, w: A. GABRIELS, H.J.F. REINHARDT (red.), *Ministerium Iustitiae (Festschrift Heinemann)*, Essen 1986.

Nota o autorze

Ks. Ryszard Sztychmiler - profesor zwyczajny prawa kanonicznego, kierownik Katedry Prawa Kanonicznego i Wyznaniowego Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, adwokat przy Metropolitalnym Sądzie Archidiecezji Warmińskiej. Członek Polskiego Towarzystwa Prawa Wyznaniowego, prezes Krajowej Izby Adwokatów Kościelnych.